

valóság

p65

A TARTALOMBÓL

Peschka Vilmos:
Értékmentesség
és jogszociológia

Garai László:
A pszichológia
ereje és gyengesége

Ranschburg Jenő:
Az emberi szeretet genezisééről

Angelusz Róbert:
Vélemény – közvélemény

Dániel Tamás:
Nyereségérdekeltség –
vállalati érdekeltség

László János:
Népgazdasági tervezés
és gazdasági szabályozók

X Duczynska Ilona:
1927: Választások
és fegyverek

Hajdu Tibor:
A magyar történelem
amerikai forrásaiból

Könyvekről
Külföldi folyóiratokból

73

10

DUCZYNSKA ILONA

1927: Választások és fegyverek

Még 300 000 szavazat, s Ausztriában már csak szociáldemokrata kormány lesz!

Otto Bauer, 1923

300 puskával a rendőrség letiporta a szociáldemokrata párt egész erejét.

Bruno Marek volt polgármester

Linzi program: a defenzív erőszak elmélete

A húszas évek dereka táján az osztrák munkásság útban volt egy új élet felé. Aki részt vett a szociáldemokrata reformtevékenység kibontakozásában, sohasem fogja ezt elfelejteni. A munkásosztály szellemi és fizikai fellendülése volt ez, „tartós tömeges munkanélküliség közepette... egy teljesen elszegényedett ország kiszikkadt talaján”.¹ Olyan felemelkedés volt, amely szentül szembe az ellenséggel, az áhítatosan gyakorolt demokrácia jegyében ment végbe. A demokrácia, a tömegek előretörése, a törvényes hatalom éltető érzése hozzátartozott a mindennapi élethez, a valósághoz. Az az erő, amely e valóság védelmére lett volna hivatott, már kissé távolabb valami volt.

1926 októberében Seipel második kormánya lépett a gyengécske, korrupciós botrányok egész sorától megtépázott Ramek-kormány helyébe. Seipelt az a gondolat vezérelte, hogy egy polgári blokkot hozzon létre a feltörő szociáldemokráciával szemben, egy olyan kormányt, amely a gátlástalan, integrális kapitalizmust képviseli.

Hét nappal azután, hogy Seipel újra felbukkant a politikai porondon, november 3-án, a szociáldemokrata pártkongresszuson megfogalmazták a defenzív erőszak sajátos manifesztumát, a „linzi programot”, amely az ausztrómarxizmus lényege és foglalatja. Egy pompás munkásosztály legszebb reményeinek a kifejezése volt ez, és hanyatlásának közvetett okozója.

Közvetett eszköze, hiszen nem a defenzív erőszak gondolata hibás abban, hogy az osztrák munkásosztály egyre jobban gyengült és végül, 1934-ben vereséget szenvedett. Az erőszakos védekezés a törvénysértőkkel szemben, az erőszak a kivívott jogok védelmében, egy szebb élet kialakítása felé vivő út oltalmazásában soha nem sejtett erőket szabadít fel — ott, ahol az ilyen erőszakot készek alkalmazni és adott pillanatban alkalmazzák is. A hiba csak ott volt, hogy hiányzott a kellő készség ennek az erőszaknak az alkalmazására. A linzi programnak, az ausztrómarxista manifesztumnak mesterien megfogalmazott és komplex politikai gondolatrendszeréből csupán *egyetlen* mondat hiányzott. Ezt Wilhelm Ellenbogen 1894-ben mondta ki: „Aki a döntő pillanatban nem tud cselekedni, beletörődik vereségébe.”

Linzben a defenzív erőszak politikáját mint „arany középutat”² elméletileg megfogalmazták, szervezetileg a párt Védőszövetségében, a Schutzbundban rögzítették — és emocionálisan hatástalanították.

Ez a politika magán viseli alkotójának, Otto Bauernek minden vonását. Bauer éles politikai-történeti, kritikai-elemző gondolkodásán minden „döntő pillanatban” felülkerekedik személyes etikájának valamilyen parancsolata. Tragédiája jóságából adódott, abból, hogy személyes felelősséget érzett az egész munkásosztály erkölcséért. Belátta ugyan, hogy a fasizmus esetleges győzelme sokkal több emberáldozatot követel majd. „Ez azonban nem a *mi* bűnünk lesz.”³

Vajon sejtette-e, milyen arányú lesz a fasiszták végjátéka? Látt-e, mekkora bűn minden meghátrálás a fasiszta támadás előtt? „Szeretném megmondani — magyarázta Bauer a pártkongresszus után az új pártprogramot —, miért tartom elvileg döntő kérdésnek azt, hogy pártprogramunk világosan és egyértelműen leszögezze az erőszak csupán defenzív szerepének ezt az elvi felismerését. Az erőszak nem utcai verekedést jelent, az erőszak polgárháborút jelent...”

Partinax (Otto Leichter) aki ezt a megállapítást idézi, hozzáfűzi: „S Bauer a továbbiakban szemléletesen ecseteli a polgárháború minden borzalmát. S ezt nem először és nem utoljára tette az osztrák munkásság számára iránymutató beszédeiben.” Ezt olyan „szemléletesen”, olyan „hatásosan” ecsetelte, hogy 1934 februárjában „sokan visszarettek a felkelés és a polgárháború borzalmaitól, és magukra hagyták a harcoló schutzbundistákat...”⁴

Bár ez meglehetősen leegyszerűsített értékelés, hiszen a sokaság februári apátiája inkább annak a politikai ténynek tudható be, hogy a szociáldemokrata vezetőség *ténylegesen kitért* a döntő harcok előtt, mintsem az ilyen harc *ecsetelt borzalmainak*, mégis volt benne szemernyi igazság. Az ellenállni akarás emocionális elernyesztése megtörtént, és megvolt a maga hatása az osztrák szociáldemokrácia fokozatos hanyatlásában.

S ezen nem segíthetett sem Körner, sem Clausewitz: sem Körner, aki — a száj-hagyomány szerint — fáradhatatlanul figyelmeztetett arra, hogy pacifistákból álló hadsereggel nem lehet hadat viselni, sem Clausewitz, aki hajdan azt írta, hogy „a veszélyekkel járó dolgokban — márpedig a háború ilyen — a jóhiszeműségből fakadó tévedések a legkárosabbak”.⁵

A jóságos Otto Bauer tragédiája, amely egyben „birodalmának”, az osztrák munkásosztálynak a tragédiájává is vált, keservesebb és mélyebb a dán királyfi tragédiájánál, akihez oly sok politikai gondolkodó hasonlította. Wilhelm Ellenbogen *Ember és elvek* című kiadatlan munkájában így ír: „Egy Shakespeare vagy Aiszkülosz drámaírói tollára kívánczoló mély tragédia árnyékolja be Bauer sorsát... A »Hamlet« színre is állította e probléma egyik oldalát.”⁶ Ádám Wandruszka gondolatvilágában „Bauer személyes tragédiája... alapjában véve hamleti tragédia. Kizárólag a szellemnek, az elméletnek hódoló emberek tragédiája, akik a gyakorlati politikában végül is szükségképpen kudarcot vallanak... tragikus szakadék gondolat és tett között.”⁷ Norbert Leser megjegyzi: „A szociáldemokrata politika általános gyengesége... részben csakugyan a személyiségekben rejlett, akik a politikát döntő mértékben meghatározták.”⁸ Ernst Fischer pedig így ír: „Hogy ne győznének a Seipel típusú emberek, amikor Hamlet állnak szemben velük?”⁹

Milyen bántóan igazságtalan is ez a hasonlat Hamletre nézve! A halál gondolatát vállalva, a tétova Hamlet a halálban úrrá lesz önmagán, a tett emberévé válik, aki teljesíti fiúi kötelességét, bosszút áll apja gyilkosán, utolsó lehetetével méltóképpen rendezzi a birodalom öröklődését, és megváltást lel a halálban.¹⁰

Az elméletnek szenvedélyesen hódoló, jóságos Otto Bauerről szóló szomorújáték nélkülözi a személyes megváltást hozó végkiesengést. A jövő nemzedékek harsányabb humanizmusa alkotóerőt adhat a szocialista ember formálásához. Csakhogy a jelen legégetőbb kérdése a felszabadító mozgalom helyes stratégiája és taktikája a neoimperializmus és a neokolonializmus komplex küzdőterén. S ha a kutató a jelen szempontjából vizsgálja az erőszakot az osztrák munkásmozgalom elméletében és gyakorlatában, még élesebben kell bírálnia Otto Bauert, mint ahogy ezt már kortársai is tették.

Március 2. Találompróba

Hogy a munkásosztálynak módja legyen a demokrácia eszközeivel letörni a burzsoázia osztályuralmát, a linzi program két posztulátumot állít fel. A szociáldemokrata munkáspártnak „a munkásosztályt állandó szervezett szellemi és fizikai készenlétben kell tartania arra, hogy a köztársaság védelmére keljen”; és „ápolnia kell a

legszorosabb szellemi közösséget a munkásosztály és a szövetségi hadsereg katonái között, akiket a köztársaság más fegyveres testületeihez hasonlóan a köztársasághoz való hűségre kell nevelnie”.

„Ha azonban a szociáldemokrata munkáspárt minden ilyen erőfeszítése dacára az ellenforradalomnak mégis sikerülne szétrobbantani a demokráciát, a munkásosztály már csak polgárháborúban hódíthatná el az államhatalmat.”¹¹

Nyilvánvaló, hogy ennek a két posztulátumnak a teljesítésétől függött, mennyire sikerül fenntartani a demokratikus küzdőteret. Ami még sokkal nagyobb mértékben és sokkal nyilvánvalóbb formában függött ettől az is, hogy sikerül-e egyáltalában folytatni a hiposztázált polgárháborút a hatalom meghódítása céljából.

Az első találompróba, amely elé a reakció a linzi programot állította, nem sokáig váratott magára. Éppen négy hónappal a program elfogadása után következett be. Küszöbön állt a Nemzeti Tanács újráválasztása — melyet a szociáldemokraták követeltek és örömmel üdvözöltek, abban a jogos reményben, hogy sikerül tovább gyarapítaniuk szavazataik számát. Az a mágikus 300 000 szavazat, amely az abszolút többséghez még hiányzott, teljesen hatalmába kerítette a szociáldemokrácia tudatát, ez állt minden igyekezete középpontjában.

Szerdán, március 2-án reggel az *Arbeiter Zeitung* arról ad hírt, hogy a szabad szakszervezetek a rendőrségnél ragyogó győzelmet arattak: a hat bizalmi mandátum közül ötöt, a rendőrök érvényes öt és fél ezer szavazatából négyezret szereztek meg. A választások, állapítja meg a lap, ismét megmutatták, hogy a közrend őrei „elsőpró többségükben a munkások és alkalmazottak ama nagy, hatalmas seregéhez tartozóknak érzik magukat, amely szabad szakszervezetekben verbuválódott össze”.¹²

A délelőtti órákban a kiírandó választásokra való tekintettel előterjesztik a Nemzeti Tanács feloszlatásáról szóló törvényjavaslatot.

Délután három és négy óra között (amint erről az *Arbeiter Zeitung* másnap beszámolt) az Arzenálnál öt pótkocsis teherautón megjelent egy erősebb utászjárőr és a hadseregnek egy osztaga, rohamsisakban és élesre töltött fegyverrel. A XIX. sz. objektumhoz, a puszkagyárhoz hajtottak, s ott az utászok feltörték egy raktárt. Az egész Arzenált a Rehnweg-, a Rossauer-, az Albrecht-, a Trost és a Train-laktanyából kivezényelt válogatott legénység — amelyet még a reakciós rezsim alatt toboroztak újoncokból — és nagy rendőri erők körülzárták. Riadóztatták a bécsi helyőrséget.

A szomszédos Favoriten proletárnegyedből üzemi munkások özönlöttek az Arzenálhoz. A tömeg egyre nőtt, a hangulat mind izgatottabbá vált. Nem lehetett látni, mi is játszódik le az Arzenál belsejében. A katonaság szigorúan őrizte a bejáratokat. Időnként üres gépkocsik tűntek fel, és behajtottak, mások meg, leponyvázva, kihajtottak. Negyedórával este 10 után az Arzenál egész komplexumában kialudt a villany. 11 óra körül egy nagy pótkocsis teherautó dübörgött be az Arzenál udvarára. Mindkét kocsis zsúfolásig meg volt rakva katonákkal. A XIX. számú objektumhoz hajtottak. „Spontánul az a követelés kapott hangot, hogy ezt a botrányos katonai rajtaütést nem szabad tovább tűrni...”¹³ Éjfél felé lassanként elvonult a katonaság, s a munkások is szétszéledtek az Arzenál elől.

Az Arzenál elleni katonai rajtaütést állítólag a XIX. sz. objektum tornyában levő egyik titkos fegyverraktárnak a feltörése előzte meg. A rendőrség katonaságot hívott segítségül. Hogy mit is szállítottak el, azt nem sikerült kideríteni. Az *Arbeiter Zeitung* március 3-án ezt írta: „A katonaság azzal kezdte, hogy régi fegyveralkatrészeket szállított el.” A *Rote Fahne* március 3-án: „Szégyen ez a kormányra nézve... néhány rozsdás puskaagyat találtak és diadalmasan felpakolták.” Az *Arbeiter Zeitung* március 4-én: „Bődületes felsülés: az expedícióeredménye: ócska alkatrészek.” A *Rote Fahne* március 4-én: „A kormány csúnyán felsült.”

6–8 ezer puszkacsövet és alkatrészeket szállítottak el, főképpen új csöveket a 90/95-ös mintából.¹⁴

A munkások, a schutzbundisták körében támadt izgalom valódi és becsületes volt. Elképzelhetetlennek tartották, hogy valaki titokban hozzányúljon az Arzenál fegyverkészleteihez. A fordulat óta senki sem merte rátenni a kezét azokra a fegyverekre, amelyeket a munkások az antant által végrehajtott elkobzás elől, a demok-

ratikus köztársaság védelme céljából az Arzenálban elrejtettek. Később az Arzenál biztosi hivatala amúgy is azt a megbízatást kapta, hogy vonja be azokat a fegyvereket, amelyek „a lakosság és nem katonai jellegű szervezetek birtokában vannak”.¹⁵ 1920–1921-ben a munkásőrségek fegyvereit, 1921 és 1925 között a rendészek egyes militáns kerületi szervezeteinek a fegyvereit vonták be az Arzenálba és adták át ottani megőrzésre¹⁶ — központilag, névtelenül, személytelenül. Ami megmaradt az az illúzió, hogy az arzenálbeli fegyverek, mind, mégis a párt kezén vannak, mások számára hozzáférhetetlenek.

Márpedig nem voltak többé azok. Az a torz kép, amelyet a munkássajtó a rajtatitításról festett, nem volt sem meggyőző, sem megnyugtató. A munkásságot immár elfogta a nyugtalanság, s joggal.

A munkásmozgalom vezető körei tisztában voltak a fenyegető veszéllyel: ha egyszer a találompróba sikerült, vajon megelégszenek-e ezzel?

Március 4-én az *Arbeiter Zeitung* a kormány felszólásáról és az elszállított ócskavasról szóló cikkét már egészen más hangnemben zárja: „A szakszervezeti bizottság és a szakszervezetek elnökségi konferenciája tegnap rendkívüli ülésre gyűlt össze és komoly, igen komoly határozatokat hozott. A kormánynak jó lesz vigyáznia!”

Ugyancsak március 4-én felosztatják a Nemzeti Tanácsot, s április végére kiírják a választásokat.

Március 5-én „szombat délből az egész bécsi helyőrséget készenlétbe helyezték. A katonaság riasztására a szociáldemokraták a Schutzbund riasztásával válaszoltak... Erre szombat délután Seitz polgármester felkereste Seipel szövetségi kancellárt és neki szegezte a kérdést, vajon a kormány csakugyan vérfürdőt akar-e. Seipel kitért a végső lépés elől: békés úton kívánták folytatni a tárgyalásokat a fegyverek elhelyezéséről.”¹⁷

1922 óta volt érvényben az arzenálegyezmény. Ezt évről évre meghosszabbították. S évről évre mindinkább a kormánynak kedvezett. A puskák és gépfegyverek óriási készletei számszerűen nem szerepeltek ugyan benne, s tárolásuk helyét a kormány nem ismerte. „A köztársaság védelmére tartogatott fegyvereket embermagasságú csatornáknak tárolták, föld alatti katakombákban, ezekből pedig akadt bőven a bécsi Arzenál alatt, amelyet a reakció 1848-ban erődnek épített.”¹⁸ A Schutzbundnak szánt fegyverek, a „napi készletek” és a „vastartalékok” őrzését eredetileg teljesen a puskagyár legmegbízhatóbb szociáldemokrata bizalmiainak ruházták rá, s ezek kezdetől fogva bizalmatlanul viseltettek azokkal a „szocialista tisztekkel szemben”, akik az arzenálparancsnokság, majd az arzenálbizottság élén álltak, később pedig a forgalomellenőrző tiszt posztját töltötték be.¹⁹ Alfred Marek forgalomellenőrző tiszt sem tudta, hol tárolják a „vastartalék” fegyvereit.²⁰ 1926-ban a hadügyminisztérium Marek mellé beállított egy második forgalomellenőrző tisztet, Freudenseher őrnagyot, a keresztényszociális párt emberét. Neki kellett volna a kormány számára felkutatnia az összes titkos fegyverraktárakat.²¹

Ha felvetjük a kérdést, vajon demokratikus előretörése idején, az 1927-es év elején mire is alapozta a szociáldemokrácia a maga ügyét — a demokratikus harc kibontakoztatásának ügyét —, kitűnik, hogy: a pártnak teljesen alárendelt Schutzbund-szervezetre, amely nélkülözötte a helyi kezdeményezést és az alsóbb egységek számára közvetlenül hozzáférhető fegyvereket; egy hatalmas méretű központi, igen gondosan elrejtett, nagyon nehezen hozzáférhető fegyverraktárra, ahol a dolgot még az a tény is komplikálta, hogy a cselekvés színhelyén, az Arzenálban egy furesa kondominium alakult ki az osztályellenességgel; a szociáldemokrata katonaszövetségbe szervezett katonákra, akik még mindig körülbelül a felét alkották a szövetségi hadseregnek; a túlnyomó többségében a szabad szakszervezetekbe tömörülő rendőrségre. A szociáldemokrácia végeredményben arra törekedett, hogy a reakció komolyan vegye a védekezésre való elszántságát.

Március 28. Egy vallomás

Négy héttel az Arzenál-botrány után az arzenálbeli furesa kondominium még furcsábbá vált egy vallomás révén, amelyet Vaugoin hadügyminiszter Julius Deutsch polgári biztosnak tett.

Fennmaradt Julius Deutsch kéziratos jegyzőkönyve, amelyet emlékezetből készített a parlament miniszteri szobájában március 28-án délelőtt négyszemközt folytatott megbeszélésről.

„V. Feleségem halála alkalmából Ön írt nekem néhány sort, s ez igen meghatott. Engedje meg, hogy egyszer nyíltan beszéljek Önnel mint férfi a férfival.”

Megállapodnak a teljes titoktartásban.

„V. Szeretném megmondani Önnek, ki rendezte az arzenálbeli betörést: a fiatal Marek. Ráadásul értesítette Freudenseher őrnagyot, s ezek után az őrnagynak közbe kellett lépnie. Egyszerűen nem tehattünk mást, amikor e »betörés« ténye elé állítottak bennünket. Freudenseher őrnagyot valósággal odavonszolták a »betörés« színhelyére.

D. Vajon mi készítette a fiatal Marekot arra, hogy ezt a »betörést« megrendezze?

V. Az egész Marek-család régóta összejátszik velünk. Ezek az emberek valósággal a nyakunkba varrták magukat. Alfred Marek vezérkari százados elárult nekünk mindent, amit Önökről tudott. Valószínűnek tartom, hogy Önöknek is elmesélt mindent, amit rólunk megtudott. Az ő kezdeményezésére került Freudenseher őrnagy is az Arzenálba (azzal érvelt, hogy Önökkel szemben segítségre van szüksége).

Az idősebb Marek az Arzenál tervrajzán bejelölte nekem az összes titkos fegyverraktárakat. Amikor látta, hogy kételkedem szavahihetőségében, felajánlotta, hogy Freudenseher őrnagynak megmutatja ezeket a fegyvereket. Freudenseher az ő vezetésével meg is tekintette a fegyvereket.

Ha akartuk volna, a valódi fegyvereket is megkaparinthattuk volna, nem pedig csupán a XIX. sz. objektumban tárolt értéktelen alkatrészeket.

Nem tettük ezt, mert nem akartunk összeütközésbe kerülni a Schutzbunddal...”

Az erre a talán kissé kiszínezett leírásra következő érv az egyszerű igazság bélyegét viseli magán:

„... és azt is láttuk, hogy Önök ezeket a dolgokat amúgy is otthagyják az Arzenálban.”

Ez az emlékezetből készített jegyzőkönyv elsőrendű jelentőségű történelmi dokumentumnak tekinthető, mert a párbeszéd mindkét feléről hű képet ad. Vaugoin konzervatív-reakciós, de nem fasisztabarát politikus volt. Annyira azonban mégis csak politikus, hogy hidegvérrel éljen azzal az előnnyel, amelyhez a legnagyobb gazember elpanaszolt és elítélt szolgálata juttatta. Deutsch, amikor az együttérzés ékes szavaival ecseteli Vaugoin kísérletét az Arzenálba való bevonulás mentegetésére és igazolására, ezzel a pártnak a belső leszerelésre irányuló törekvéséhez is igyekszik az utat egyengetni, egy olyan törekvéshez, amely illuzórikus volt, amikor az ellenség táborában mind jobban tért hódítottak a fasiszta erők. Az arzenálbeli nagy árulással a szociáldemokrácia elvesztette cselekvési szabadságát. Immár esedékessé vált egy olyan megállapodás az ellenféllel, amely messze túlmegegy az elavult arzenálegyezményen. S az, amire a párt mint kölcsönös belső leszerelésre törekedett, a kibontakozó fasiszta erőterben szükségképpen a munkásosztály teljes leszereléséhez vezetett.

Seipel március 5-én, amikor a szövetségi hadsereg és a Schutzbund teljes harc-készültségben állt szemben egymással, „kitért a végső lépés elől”. „A tárgyalásokat a fegyverek elhelyezéséről”, mint Pertinax írta, „békés úton kívánták folytatni”. Seipel a kezében tartott minden ütőkártyát.

Az emlékezetből készített jegyzőkönyv folytatásában Vaugoin ki is játssza az adut.

„V. [Alfred] Marek akkora csirkefogó, hogy egyszer azt mondta nekem, az antantnak fogja átadni a fegyvereket, ha én nem teszem rájuk a kezemet...”

S a magyarázkodás és mosakodás ekképpen folytatódott:

„D. ... Elöttem pedig Marek mindig iszonyúan szidta Önt. Mi érdeke lehetett ebben a kettős játékban?”

V. Beteg ember ez, s egyben gonosztevő... Egymás ellen akart uszítani bennünket, mert nyilván arra számított, hogy a zavarosban halászhat majd... Az volt az érzésem, hogy mindenképpen ki akarja robbantani az összeecsapást. Attól tartottam, hogy ez esetben a katonák a laktanyákban fegyverrel egymásnak esnének. Éppen ezért fékeztem az akciót, amelyet különben sem akartunk. A XIX. sz. objektumba mégis kénytelenek voltunk behatolni, mert különben az a veszély fenyegetett volna bennünket, hogy Marek az egész ügyet a nyilvánosság elé tárja, és engem bemárt pártom előtt, hiszen a szememre vethették volna, hogy módomban lett volna elszedni a Schutzbund fegyvereit, és ezt vétkes módon elmulasztottam...”

S ami már halálosan komoly dolog:

„...Marek kettős játékaról tájékoztattam Seipel szövetségi kancellárt.”

A jegyzőkönyv végén található az első utalás az esedékes megállapodásra, amelyet „a legjobb volna a választások utánra halasztani. Addig meg kell őrizni a nyugalmat”.

V. Azon kellene lennünk, hogy az egész Marek családot eltávolítsuk az Arzenálból. Akkor nyugodtan véget vethetnénk ennek a csúnya históriának. Most az a veszély fenyeget, hogy az antantnak árul majd el mindent, amit tud. Hiszen mindenképpen pénzt akar kicsikarni. Önök nem tudnák esetleg kielégíteni ezt az embert?”

D. Esetleg. A Marek-ügyben nem teszek semmit az Ön tudta nélkül. Ha folyamatosan tájékoztatjuk egymást, már nem fenyeget annyira az a veszély, hogy valami kirobban. Seitz, Bauer meg én különben is közöltük már Seipel szövetségi kancellárral, hogy az Arzenál-ügy közös likvidálására törekszünk. Ezt a legjobb volna a választások utánra halasztani. Addig meg kell őrizni a nyugalmat.

V. Rendben van. Azt hiszem, embereimre, különösen Freudenseherre, mindenben számíthatok. Ha nem kerülünk kényszerhelyzetbe, semmi sem fog történni.

D. Nem volna megoldható az összes illegális fegyverkészletek közös igazgatása?

V. Erről tárgyalhatnánk, de a tárolásra javasolt községi házakat a magam részéről nem tartom elfogadhatóknak.

Vége d. u. 1 óra 15 perc.

Deutsch (s. k.)”

A jegyzőkönyv egy rövid „folytatásában” ez olvasható: „I. ismételt kijelentette, hogy Mareket gazembernek tartja... Az antantnál való beárulás veszélye miatt sajnos nem lehet vele úgy elbánni, ahogy azt megérdemelné.”

Az a törekvés, hogy a monarchia idejéből fegyvereket mentsenek át az osztrák állam számára, és ne hagyják ezeket az antant kezére jutni, pártállásra való tekintet nélkül általános volt. Az alig tapasztalható nemzeti azonosulásnak egy szórványos eleme volt ez az első köztársaságban. Am ezen a törekvésen túlmenően, a szociáldemokrácia minden „fair play”-illúziója ellenére, az ellenségnél az osztályharc méztelen valósága nyilvánult meg.

Március 2-től „a választások utánig” afféle labilis egyensúly uralkodott. Március 5-én sikerült elkerülni az összeütközést a kormánycsapatok és a Schutzbund között; ehelyett megállapodásra jutottak: „békés úton kívánták folytatni a tárgyalásokat a fegyverek elhelyezéséről”. „Az 1927 tavaszán lejátszódott fegyver-epizód — írta Pertinax — mindenestre rávilágított a szociáldemokrata politika egyik sajátosságára: először a végsőkig való ellenállással fenyegetőztek, de végül mégis tárgyalóasztalhoz ültek, hogy aztán bizonyos — természetesen megváltozott — körülmények között sok mindent feladjanak abból, amiért előbb még ellenállást hirdettek.”²³

Megváltozott körülménynek lehetne tekinteni azt is, hogy Vaugoin felfedte az arzenálbeli árulást, amely a szociáldemokráciát kényszerhelyzetbe hozta. Am valószínűbbnek látszik, hogy Vaugoin az Arzenálban folyó kettős játék felfedésével már csak egy fölös gesztust tett. Eldöntött dolog volt már, hogy közös megegyezéssel „likvidálják az Arzenál-ügyet”. A „fair play” még érvényben volt. S a választásokig csakugyan nyugalom uralkodott.

Április 24. Előretörés, választási győzelem

A polgári lakosság március 2-i ijedtségének visszarettentő hatása elmaradt. A szociáldemokrácia minden várakozást felülmúló eredményeket ért el a választásokon. Csak Bécsben, ahol reformtevékenységével meghódította a népet, 120 000 új szavazatot szerzett; 3 új mandátumot kapott a Nemzeti Tanácsban, a keresztényszociálisok pedig 9 mandátumot vesztek. Seipel morális vereséget szenvedett, s csak egy polgári koalíciós kormány révén maradhatott hatalmon. A tömegeket eltölti győzelmes előretörésük tudata, a pártot megnövekedett parlamenti erejének a tudata. S bizvást éppen ereje tudatában érezte elérkezettnek az időt arra, hogy nekilásson az „Arzenál-ügy likvidálásához”.

Május 16–20. Érvágás

Március 3-tól az annak idején beállított Arzenál-rendészek éjjel-nappal ügyeletet tartottak. Otto Bauer szavai szerint jelentős mértékben éppen az ő fegyelmüktől, megbízhatóságuktól és a proletárügy iránti odaadásuktól függött az osztrák munkásosztály sorsa. Nem kétséges, hogy a következő kritikus hetekben a hűségese üzemi bizottságok „vastartalékuk” számára az Arzenálban még mélyebb aknákat, még jobb rejtékhelyeket — vagy éppenséggel még jobb sírokat — találtak. Az sem kétséges, hogy — éppen ellenkezőleg — fegyvereket az Arzenálból — amennyiben ez egyáltalán még lehetséges volt — elszállítottak, és szétszórta rejtékhelyeken biztonságba helyeztek. A helyi egységek spontán megmozdulásaitól való félelmében összpontosította a párt az összes fegyverkészleteket az Arzenálban, ami valóságos kisűfőlése volt a proletariátus tényleges védelmi képességének és minden taktikai szükségletének, s ami most meg is bosszulta magát.

Három héttel a választások után lezárultak az Arzenál-ügy likvidálására irányuló tárgyalások. A tárgyalásokat a szociáldemokrata párt részéről Julius Deutsch, a parlament hadügyi biztosa folytatta, a keresztényszociálisok részéről pedig Carl Vaugoin, aki két nappal a választások után ismét hadügyminiszter lett Seipel új kormányában.

A megállapodás titkos volt. Formáját tekintve Deutschnek egy Vaugoinhez intézett, nyolepontos leveléből és Vaugoinnek e levél vételét igazoló írásából állt.²⁴ A megállapodás annyira bizalmas volt, hogy Vaugoin később hivatkozhatott arra, hogy „ez nem került a hivatalos okmányok közé, sőt egy közös, mindkét fél által aláírt szerződésokmány sem készült”.²⁵

A megállapodás értelmében a szociáldemokrata párt és a keresztényszociális párt egy-egy gondnokot nevezett ki az Arzenál „dologi értékeinek” kezelésére. A szociáldemokrácia részéről ez Rudolf Löw tartalékos százados volt, a keresztényszociálisok részéről pedig Walter Dürr tartalékos őrnagy. Azonos instrukciókat kaptak a fegyverek közös elszállítását illetően.²⁶ A fegyvereknek körülbelül egyharmadát az „új épülethez” tartozó „Löwenhof”-ban (oroszlanudvarban) kellett volna elraktározni, egy olyan objektumban, amely Bécs község tulajdona volt, s amelyet a község évi 48 (negyvennyolc) schilling névleges bérért átengedett a szövetségi hadügyminisztériumnak.

Mindkét párt előirányozta azt, hogy ezeket a dologi javakat később a simmeringi állami gyárba szállítják át. „Az átszállítás időpontja adott alkalommal közös egyetértésben kerül majd megállapításra, de mindkét párt már most leszögezi, hogy elvben kész az átszállításhoz hozzájárulni, amennyiben véleménye szerint az adott politikai helyzet ezt a tranzakciót lehetővé teszi.”²⁷ A fennmaradó kétharmad a Rennweg-laktanya, a Meidlinger-laktanya és a Radetzky-laktanya helyiségeiben kerül elhelyezésre. A Löw és Dürr úrnak adott azonos instrukció megállapítja: „Egyes-egyedül ezeknek az uraknak van kulcsuk e helyiségekhez, mégpedig úgy, hogy egyikük sem nyithatja ki egyedül a zárat. Az urak közül mindegyik köteles a másik kívánságára a helyiségek kinyitása céljából bármikor rendelkezésre állni. Rudolf Löw úr a szociáldemokrata párt parlamenti biztosa, Walter Dürr úr

a hadügyminiszternek van alárendelve. A helyiségek és a készletek őrzésére csakis a két gondnok kölcsönös megállapodása szerint kerülhet sor.”

Az akciót előkészítendő, megsejmelítették az Arzenál fegyverkészleteit. Rudolf Löw és Freudenseher őrnagy május 12-én megállapította 80 puska hiányát és rábizonyította Alfred Marekre a fegyverlopást. Alfred Mareket 14-én felmentették funkciójától, s ez teljes egészében Freudenseher őrnagyra szállt át. Május 17-én letartóztatták az egész Marek-családot.

17-én este az Arzenál forgalomellenőrző hatóságának két tisztje civilben felkereste lakásán az 5. gyalogezred parancsnokát, és a hadügyminisztériumnál szolgálatot teljesítő Schiebel tábornok megbízásából azt kérte, hogy bocsásson Freudenseher őrnagy rendelkezésére 24 civilruhás katonát. A 2., a 3., az 5. és a 9. századból válogatták össze ezeket a katonákat, fele részben a keresztényszociális Védelmi Szövetség, fele részben a szociáldemokrata Katonai Szövetség tagjai közül. A fegyverek elszállítását május 17-ről 18-ra virradó éjszaka és a következő két éjjel hajtották végre titokban, teljes nyugalomban.

665 gépfegyvert, 21 465 gyalogsági puskát és más anyagokat szállítottak el.

Ami itt valóban likvidálásra került, az egy végig nem vívott forradalomnak a kínos öröksége volt a fordulatnak egy olyan időszakában, amikor az ellenforradalom felkészült véres kezdeményezésére, hogy aztán a következő két esztendőben lépésről lépésre továbbhaladjon, egészen a munkásság 1934 februári, gyalázatos letiprásáig.

Ha szemügyre vesszük az Arzenál-ügy folytatását és végét, azt látjuk, hogy az pontosan úgy ment végbe, ahogy azt a végig nem vívott, majd a paritásos alapon elzárt fegyverkészletekben tovább fejlődő forradalom logikája megkövetelte.

Félúton a februári harcok felé, 1930. november 8-án az „új épületben” elhelyezett „dologi javak” szociáldemokrata gondnokának, az őt jogosan megillető kulccsal a zsebében és megállapodásban kikötött jogainak a proklamációjával a kezében, a „Löwenhof” kapuja előtt állva végig kellett néznie, amint társgondnoka, Dürr, egy főhadnagy, 60 rendőr, két rohamkocsi, 3 motorkerékpáros rendőrségi tisztviselő, 20 nyomozó, a szövetségi hadsereg 10 teherautója mintegy 100 civillel megjelenik az „új épületben”, hogy elszállítsa az ott lakat alatt őrzött fegyvereket. Végig kellett néznie, hogyan robbantatja fel a főhadnagy egy magával hozott szakemberrel a raktár kapuját. S jelentésébe ezt kellett beírnia: „Az elszállítás alatt ott maradtam és 200 gépfegyvert, 150 nehézállványt, 1 francia géppuskát, 4000 puskát és 250 puska-agyat számoltam össze.”²⁸

Vaugoin — akkor szövetségi kancellár volt — előző nap, november 7-én, a politikai helyzetet a tranzakcióhoz alkalmasnak találta és egyoldalúan bejelentette, hogy 8-án kiürített az „új épületet”. November 9-én Nemzeti Tanács-választások voltak. Az *Arbeiter Zeitung* a titkos egyezmény nyilvánosságra hozatalával vágott vissza. A választók meg azzal reagáltak, hogy 72 mandátummal a Nemzeti Tanács legerősebb pártjává tették a szociáldemokráciát. A keresztényszociálisok mandátumainak száma 73-ról 66-ra csökkent. Persze, ezek után már nem is volt több választás az első köztársaságban.

Az 1927. május 16-i titkos szerződéssel a szociáldemokrata párt döntő lépést tett afelé, hogy önmaga fossza meg magát hatalmától. A május 17. és 20. közötti éjszakák során többet vesztett, mint a fegyverzet fölötti tényleges rendelkezést: a reakció nem hitt többé a védekezésre való készségében. A párt egy legendával szegényebb lett, a reakció pedig e legenda szertefosztatásával gazdagabb. Az Arzenál erőd minden potenciáljával és titokzatosságával a párt számára immár múlt volt. Ám az a csalóka alapelv, amely a szociáldemokrácia Arzenál-politikájában öltött testet, igen szívósnak bizonyult, és rányomta bélyegét a pártvezetőségnek és a Schutzbund központi vezetőségének egész igazságszerető politikájára — az a hamis következtetés volt ez, hogy tetemes fegyverkészletek birtoklása pótolhatja ezek alkalmazását is.

Május 21-én és 22-én — hogy az abszurdum is helyet kapjon — megtartották a Köztársasági Védőszövetség negyedik országos konferenciáját. A pártvezetőség nevében mondott üdvözlő beszédében Otto Bauer megállapította: „Ma nem a for-

radalmi frázis művészetére van szükségünk, hanem a hallgatás sokszor nehezebb, mert több lemondást igénylő, de azért valóban forradalmi művészetére.”²⁹ Ennek megfelelően a fegyverek kérdését meg sem tárgyalták, csupán a vezetőknek egy titkos konferenciáján. Előző nap a *Rote Fahne*, az osztrák lapok közül az egyetlen, nyilvánosságra hozta a tényállást — ha némi túlzásokkal is. Csak hogy az, amit a kommunisták mondtak vagy írtak, nem sokat nyomott a latban, legfeljebb annyit, hogy a kommunisták magatartása „a legnagyobb elkeseredést” váltotta ki a konferencián, arra való hivatkozással, hogy Ausztria ellen uszítja az antant katonai bizottságát.

A konferencia a választási győzelem ama kettős vezérmotívuma jegyében zajlott le, hogy az tovább erősítette ama hitet, hogy „a szociáldemokrácia demokratikus eszközökkel fogja megszerezni az államhatalmat”, másfelől viszont „a hurzsoázia táborában bőven találhatók olyan erők, amelyek csak lesik az alkalmat arra, hogy a munkásosztályt megfosszák demokratikus harc eszközeitől”, s hogy a harcoló munkásosztálynak a fasiszta erőszak részéről szüntelenül fenyegető veszéllyel szemben nem marad más eszköze, „mint az, hogy önmagát védelemre alkalmas módon megszervezze”.

A konferencia megemlékezett a munkásosztály halottairól, akik Schattendorfban fasiszta vérengzésnek estek áldozatul: a munkanélküli Matthias Csmaritsról és Pepi Grössingről, egy vasutas nyolcéves fiáról.

A schutzbundisták május végén talán kissé megzavarodtak és elbizonytalanodtak. A munkások nagy tömegére, kiváltképpen a bécsi munkásokra ez korántsem mondható. Választási győzelmük alapján, demokratikus elretörésük alapján, annak alapján, hogy Bécs község szocialista talaján feljebb emelkedtek, teljesen belefedeztek erejük és jogaik tudatába.

A reakció viszont az Arzenál kiürítése óta már biztos volt a dolgában. Készen állt arra, hogy adandó alkalommal támadásba lendüljön. S erre nem is kellett sokáig várnia. A schattendorfi gyilkosok felmentése után a bécsi munkások egy emberként hördültek fel a gyalázatos ítélet ellen.

Az előjáték véget ért. Jöhetett a véres július 15-e.

JEGYZETEK

Részlet a szerző készülő kötetéből. Fordította Zalai Edit.

- 1 Pertinax (Otto Leichter): Oesterreich 1934. Zürich, 1935. 31. l.
- 2 Anton Hueber, az osztrák szakszervezetek vezetője, nem sokkal a linzi pártkongresszus után Viktor Adler síremlékének leleplezése alkalmából ezt mondotta: „Linzen a nagy mű alkotójának, Viktor Adler tanítványának, Otto Bauernek sikerült az arany középutat követnie és biztosítani az egyöntetű engedelmséget. Viktor Adler szellemi öröksége tehát jó kezekben van.” Idézi: Pertinax, I. m. 37. l.
- 3 Beszélgetés Dr. Walter Fischerrel, 1970. október 26.
- 4 Pertinax, I. m. 37. l.
- 5 Carl von Clausewitz: A háborúról. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1961. I. kötet, 38. l.
- 6 Wilhelm Ellenbogen: Menschen und Prinzipien. (Kézirat, 47. l.) V. f. G. d. A.
- 7 Adam Wandruszka: Oesterreichs politische Struktur. In: Geschichte der Republik Oesterreich. Dr. H. Benedikt kiadása, Bécs, 1954. 451. l.
- 8 Norbert Leser: Zwischen Reformismus und Bolschewismus. Bécs, 1958. 304. l.
- 9 Ernst Fischer: Erinnerungen und Reflexionen. Reinbek, 1969. 186. l.
- 10 Vö. Karl Polanyi: Hamlet. The Yale Review, New Haven, Connecticut, Spring 1954.
- 11 Programm und Organisationsstatut der deutsch-österreichischen Sozialdemokratie, Bécs, 1927. 9—10. l.

- 12 Arbeiter-Zeitung, 1927. március 2.
- 13 Arbeiter-Zeitung, 1927. március 3.
- 14 Gerdenitsch: 72. l.
- 15 Ugyanott, 47. l.
- 16 Ugyanott, 20. l.
- 17 Pertinax, I. m. 43. l.
- 18 Ugyanott, 42. l.
- 19 Gerdenitsch, I. m. 61—64. l.
- 20 Ugyanott, 66. l.
- 21 Ugyanott, 61. l.
- 22 Julius Deutsch emlékezetből készített 1927. március 28-i jegyzőkönyve (kézirat). V. f. G. d. A., Fasc. 81 „Innere Abrüstung”
- 23 Pertinax, I. m. 44. l.
- 24 Deutsch Vaugoinhez írott 1927. május 16-i levele: nek vázlata és tisztázata. V. f. G. d. A., Fasc. 81. „Innere Abrüstung”
- 25 Vaugoin Deutschhez írt 1930. november 8-i levele. V. f. G. d. A., Fasc. 81. „Innere Abrüstung”
- 26 Instrukció Walter Dürr úr számára; instrukció Rudolf Löw úr számára. V. f. G. d. A., Fasc. 81. „Innere Abrüstung”
- 27 Deutsch május 16-i levele Vaugoinhoz, 6. pont.
- 28 Theodor Schubauer szociáldemokrata gondnok (Löw utóda) jelentése az „őf épületből” a simmeringi állami gyárba 1930. november 8-án történt fegyverátzállításról. V. f. G. d. A., Fasc. 81. „Innere Abrüstung”
- 29 Die vierte Reichskonferenz. In: Der Schutzbund, Juni 1927. 82. l.